YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY TAMOYILLARI VA UNGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Ismatilloyeva Gulasal Rahmat qizi
Buxoro Davlat texnika universiteti talabasi
E-mail: guli-asal@inbox.ru
G'aybullayev Saidjon Abdusalimovich
Buxoro Davlat texnika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqola ekologik madaniyat va ekologik qadriyatlarning zaruriyati va ahamiyati hamda yoshlarda uni shakllantirishning zamonaviy tamoyillari qolaversa ekologik tarbiya jarayoniga ta'sir qiluvchi omillar sharhiga bag'ishlangan. Unda ekologik madaniyat mazmuni va uning komponentlari, ekologik qadriyatlarning asosiy tushunchalari hamda ekologik madaniaytni shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik qadriyatlar, ekologik ong, ekologik voqelik, ta'lim va tarbiya.

Аннотация. Статья посвящена необходимости и значению экологической культуры и экологических ценностей, а также современным принципам ее формирования у молодежи, а также обзору факторов, влияющих на процесс экологического воспитания. Описано содержание экологической культуры и ее компонентов, основные понятия экологических ценностей, факторы, влияющие на формирование экологической культуры.

Ключевые слова: экологическая культура, экологические ценности, экологическое сознание, экологическая реальность, образование и воспитание.

Abstract. The article is devoted to the necessity and importance of ecological culture and ecological values, as well as modern principles of its formation among young people, as well as an overview of factors influencing the process of ecological education. The content of ecological culture and its components, the basic concepts of ecological values, and factors influencing the formation of ecological culture are described.

Key words. ecological culture, ecological values, ecological consciousness, ecological reality, education and upbringing.

Kirish

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti uning ekologik barqarorligiga bog'liqdir. Ekologiya masalalari naqadar dolzarb va hayot-mamot masalasi ekanligini bugun ahli bashar tugal anglab yetmoqda. Boshqacha aytganda pandemiya kabi ofatlar bu borada insoniyat ko'zini yanada kattaroq ochdi, deb aytishimiz mumkin. Sir

ISSN 3030-3907

emaski, tabiiy talofatlar, ofatlardan ko‘ra insoniy ofatlardan bugun tabiat tabiiyligi jar yoqqasiga olib kelib qo‘ydi. Buni o‘zida aqli, hushi bor odam zamin sayyorasini qaysi chekkasida istiqomat qilmasin anglash qiyin emas.

Albatta, muammoga turlicha yechimlar bugun dunyoda ko‘p. Ammo, yechimlar boshida avvalo, ekologik madaniyat, ma’naviy mas’uliyat, ta’lim-tarbiya va amal birligini inobatga olish oqlonalikdandir. Zero, odamni tabiatiga munosabatlaridagi yondoshuvlari tubdan o‘zgarmasa, chuqur ilmiy–ma’rifiy asoslarga ega bo‘lmasa – olamdagi ekologik vaziyat o‘zgarmas. Shu boisdan, yoshlarda ekologik qadriyatlarni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi usul va vositalari ta’sirini oshirish tamoyillariga e’tibor qaratish muhim ma’no va hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Toza tabiiy muhitni asrash kerak deganimiz bilan u asralib qolmaydi. Uning asrash uchun insonlar qalbida va ayniqsa ertangi avlod qalbida tabiatga nisbatan mehr-ma’rifatini uyg‘otmoq darkor. Bu avvalo, yoshlarda ekologik qadriyatlarni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi usul va vositalarini qaydarajada mukammaligiga, uning ta’siri samaradorligini oqilona ko‘lami darajasiga hamda mavjud jamiyatning ekologik madaniy ongi va tafakkur darajasiga bog‘liqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yoshlarda ekologik qadriyatlarni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi usul va vositalar tizimida ekologiyaga oid ilmiy- nazariy bilimlar, ilmiy axborotlar, zamonlar sinovidan o‘tgan amaliy hayotiy tajribalar, ekologik ma’naviy qadriyatlar va ma’rifiy omillar, tabiatga nisbatan mehr va zavq uyg‘otadigan emotsional-estetik adabiy-badiiy vositalar, tabiatga sog‘lom munosabatlarni shakllantiradigan naqliy-aqliy, diniy-dunyoviy bilimlar, tarix sinovidan o‘tgan etnoekologik tarbiyaviy usullar, an’anaviy-zamonaviy yondoshishlar, ekologik ta’limiy - tarbiyaviy usullar, namunaviy-ko‘rgazmaviy ekologik innovatsion jihatlar muhim ahamiyatga egadir.

Bugungi kunda mamlakatimizda iqtisodiy sohada tub islohotlar va o’zgarishlar amalga oshirilib, ular xalqimizning xohish irodasi bilan, qat’iy tanlab olingan milliy taraqqiyot yo’li asosida keng ko’lamda, izchil davom ettirilmoqda.

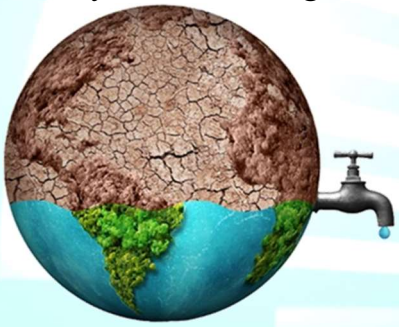
ISSN 3030-3907

Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqiroziga qaramay, iqtisodiyotimizda o'sish sur'ati ta'minlanmoqda. Aholining tobora o'sayotgan hayot va farovonlik darajasi barqaror saqlanib kelinmoqda. Mamlakatimizda qabul qilingan muhim davlat dasturlari o'z samarasini bermoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, xalqning turmush darajasi va daromadlarini oshirish uchun har bir hududning tabiiy, mineral-xomashyo, sanoat, qishloq xo`jaligi, turistik va mehnat salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta`minlash kabi masalalar energetik xomashyolardan oqilona foydalanshni taqazo etish bilan birga atrof-muhitga zarar keltirmaydigan muqobil energiya manbalario topish va joriy qilish yo'nalishidagi amalga oshiriladigan asosiy vazifalarning dolzarbligini oshiradi. Shu sababli ekologiyaga antropogen ta'sirni kamaytirish va yuqori sifatli yoqilg'i ishlab chiqarish hamda yurtimizda transport sohasi uchun tovar yoqilg'ilar tayyorlashda ekologik toza energoresurslarni qo'llash borasidagi tadqiqotlar bugunning ustuvor masalalaridandir.

Yangi O'zbekistonda bu borada olib borilayotgan islohotlar ham kelajak avlod uchun yashashga yaroqli tabiat, atrof-muhitni barpo etishga qaratilgan. Bunda avvalo, aholi orasida ekologik madaniyatning shakllanishi va mustahkamlanishi katta ahamiyat kasb etadi.

Ekologik madaniyat mazmunini talqin qilishda muayyan qoida keltirmay uni quyidagi o'zaro bog'langan komponentlar yig'indisi sifatida qarash maqsadga muvofiq:

- *kognitiv* (ekologik ahamiyatga ega bilim);
- *aksiologik* (ekologik qadriyatlar, baholashlar, munosabatlar, tajribalar, "hissiy rezonans");
- *me'yoriy* (axloqiy va ekologik imperativ, axloqiy me'yorlar, qoidalar, taqiqlar, ekologik an'analar);
- *ijodiy va faol* (ijodiy, proyektiv, ekologik jihatdan oqlangan faoliyat tajribasi);

ISSN 3030-3907

-*xulq-atvor* (tabiatga nisbatan tabiiy harakatlar, u bilan munosabatlarda hamkorlik);

- *tafakkurning ekologik uslubi* (tabiiy va ijtimoiy-madaniy jarayonlarni yaxlitlik pozitsiyasidan ko'rib chiqish, u bilan sheriklik asosida inson va tabiatning yonma-yon mavjudligini tan olish, tirik tabiatning qadr-qimmati, u bilan insonning birligi, tabiatning sub'ektivligi va boshqalar).

Ekologik madaniyatning aniqlangan tarkibiy qismlari diagnostika vositalari bo'lib, ko'rsatilgan komponentlar asosida uning shakllanishi mezonlarini (yuqori, o'rta, past) aniqlash imkonini beradi. Ekologik madaniyatga ega bo'lgan shaxs nafaqat tashqi dunyo (tabiat, jamiyat), balki uning ichki dunyosi bilan ham uyg'unlikka erishish qobiliyati bilan ajralib turadi.

Shaxs ekologik madaniyatining o'zagi (asosi) qadriyatlar tizimidir. Qiymat - bu narsa va hodisalarning faqat odamlar uchun ma'noga ega bo'lgan alohida ahamiyatga ega turi. Tizimni tashkil etuvchi ekologik qadriyatlar quyidagilardir: atrof-muhit - inson - vaqt - insonning ekologik faoliyati.

Ekologik qadriyatlar quyidagicha ifodalanadi:

- ekologik tushunchalar: “tabiat”, “inson”, “hayot”, “Jahon tabiiy va madaniy merosi obekti”, “biologik xilma-xillik”, “madaniy landshaft”;
- qadriyatlarga asoslangan ekologik g‘oyalar: “tabiatning umumbashariy qadriyati”, “inson ehtiyojlarini cheklash”, “jamiyatning barqaror rivojlanishi strategiyasi”, “uyg‘unlikka erishish uchun mutanosib sub’ektlar sifatida inson va tabiatning ichki qadriyati”;
- ijodiy, ekologik jihatdan mos faoliyat: “atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyati”, “turmush tarzi: ishtirok etish, hamkorlik”.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ekologik madaniyatning shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

1.Ta'lim. Ekologik madaniyatni shakllantirishda ekologik ta'lim asosiy o'rin tutadi. Bu odamlarga atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligini tushunishga

ISSN 3030-3907

yordam beradi va ularni himoya qilish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni o'rgatadi.

2. Tarbiya. Ota-onalar va boshqa muhim kattalar bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishga ta'sir qilishi mumkin. Ular ularga atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq qadriyatlar va xatti-harakatlar normalarini etkazishlari mumkin.

3. Tajriba. Tabiat bilan o'zaro munosabatlarning shaxsiy tajribasi ham ekologik madaniyatning shakllanishiga ta'sir qiladi. Tabiatda ko'p vaqt o'tkazadigan odamlar ko'pincha uni asrash haqida ko'proq ongli bo'lishadi.

4. An'analar va qadriyatlar. Madaniy an'analar va qadriyatlar odamlarning atrof-muhitga bo'lgan munosabatiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, ba'zi madaniyatlar tabiat bilan chuqur aloqada bo'lib, uni muqaddas deb bilishadi.

5. OAV. Jamoatchilik fikri va qadriyatlarini shakllantirishda ommaviy axborot vositalari muhim o‘rin tutadi. Ular atrof-muhit muammolari haqida ma'lumot tarqatishi va odamlarni uni himoya qilish uchun harakat qilishga undashi mumkin.

6. Qonunchilik. Atrof-muhitni muhofaza qilishni tartibga soluvchi qonun hujjatlari ham ekologik madaniyatni shakllantirishga sezilarli ta'sir qiladi. Chunki, ular tabiatni muhofaza qilish uchun odamlar amal qilishi kerak bo'lgan qoidalar va standartlarni belgilashlari mumkin.

Zamonaviy dunyoda atrof-muhitni muhofaza qilish uchun har bir inson o‘zining ekologik madaniyatini yuksaltirishga intilishi, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan tadbirlarda faol ishtirok etishi maqsadga muvofiq sanaladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ekologik madaniyat – bu barchamizda ongli ravishda shakllanib boradigan tuyg‘u va biz uni hayotimiz davomida amaliy harakatlarimiz bilan rivojlantirib borishimiz lozim.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish, rivojlantirish innovatsion usul va vositalarga taqozolangandir. Bu qonuniyatlarini inobatga olmaslik ekologik tahdidlarni yanada ortishiga sabab bo‘ladi. Innovatsiyalar jamiyat kishilarini va yoshlarni halim-hazimlikka, oqilonalikka, kamharijlikka, samaradorlikka, saramjon-sarishtalikka, ekologik fahm-farosatiga, tozalik va ozodalikka, tabiat boyligiga boylik qo‘shishga, uni gullab-yashnatish yo‘lida himmatu-shijoatga, g‘ayrat-tashabbusga, hikmatu hidoyatga chorlaydi.

Yoshlarni ekoinnovatsion fikrlash maydonlarini kengaytirish, sog‘lom ilmiy ekologik g‘oyalarga sadoqat ruhida tarbiyalash masalalari va mazkur qism bo‘yicha quyidagilarni taklif sifatida kiritishimiz mumkin;

birinchidan, bu boradagi tarbiya mavsumiy xarakterga ega bo‘lmasligi lozim;

ISSN 3030-3907

ikkinchidan, yoshlar qalbi va ongini ekologik madaniyati bilan boyitadigan manbalar mavjud ekologik voqelikdan ortda qolmasligi kerak;

uchinchidan, yoshlar ekologik ong va madaniyatini oshirishga sezilarli ta'sir etuvchi omillar tizimini yanada rag'batlantirishni oshirib borish darkor;

to'rtinchidan, yoshlarni innovatsion ekologik fikrlashga turtki beradigan ilmiy asarlarni ko'paytirishga va ularni elektron versiyalarini ijtimoiy tarmoqlarda joylash muhimdir;

beshinchidan, yoshlar o'rtasida ekobilimdonlik kechalarini tashkil etish maqsadga muvofiq va boshqalar.

Bizningcha, yuqoridagilarni amalga oshirish yoshlarda sog'lom turmush tarziga oid ekobilimdonlik madaniyatni rivojlantiradi, ona tabiatga, uning boyliklariga, cheksiz sahovatiga muhabbat tuyg'ularini mustahkamlaydi va tabiat boyliklari ustiga boylik qo'shish ishtiyoqini oshiradi hamda bu borada mustaqil va ratsional ilmiy-ma'rifiy yondoshishlariga muhim omil bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A.X. Hamzayev. Ekologik ta'lim va tarbiya tushunchalarini shakllantirish tamoyillari. EKOLOGIK MADANIYAT: MUAMMO VA YECHIMLAR mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallar to'plami. 2025 yil. Buxoro (12may). 5-8 b.
2. S.G'. Siddiqova. Yashil tarbiyadan yashil ixtirolargacha: yashil taraqqiyotda ayollarning o'rni. EKOLOGIK MADANIYAT: MUAMMO VA YECHIMLAR mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallar to'plami. 2025 yil. Buxoro (12may). 8-12 b.
3. S.A.Gaybullaev, G.R.Bazarov. Effect of gasoline quality on toxicity of exhaust gases. E3S Web of Conf. Volume 390, 2023 VIII International Conference on Advanced Agritechnologies, Environmental Engineering and Sustainable Development (AGRITECH-VIII 2023).
4. S.A.G'aybullayev. Benzin sifatining me'yoriy talablarga mosligini tashlama gazlarning zaharliligiga ta'siri. «Fan va texnologiyalar taraqqiyoti» ilmiy-texnikaviy jurnali. №2, aprel-2023. 80-85 b.
5. A.A. Saidov, M.Z. Komilov, B.Z.Sharipov, S.A.G'aybullayev. Yashil energetikada vodorod va ekotizim. "Sanoat va qishloq xo`jalik tarmoqlarida ekologiya va mehnat muhofazasi muammolari"mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Buxoro-2023y. (19-20 – oktyabr) 447-448b.
6. Alisher hoshim o'g'li, T., & Nabiullayevich, A. S. (2024). Neft Va Gazni Qayta Ishlash Korxonalari Jihoz Va Qurilmalarida Kelib Chiqishi Mumkin Bo'lgan Korroziyalar Va Ularning Ldini Olish Usullari. Miasto Przyszłości, 46, 847-851.

ISSN 3030-3907

7. Hoshim O‘g‘li, T. A., Universiteti, B. D. T., Jumayevich, D. S. B., & Raxmatovna, D. X. G. Z. GAZLARNI MEA YORDAMIDA ABSORBSION TOZALASH.
8. Alisher, T., Vokhid, A., & Bobir, O. (2022). Synthesis and properties of thiourea based inhibitors. Universum: технические науки, (8-3 (101)), 63-65.

ISSN 3030-3907